

KUZEYBATI GRUBU TÜRK LEHÇELERİNDE ZARF GRUBU

Arzu Sema *ERTANE BAYDAR**

ÖZET

Türkçede çeşitli kelime grupları her tür metinde farklı sıklıklarda kullanılmaktadır. Bu gruplardan biri de zarf grubudur

Eldeki makalede öncelikle zarf grubunun yapısı ve hangi terimlerle karşılandığı Türkiye Türkçesi üzerine yapılmış çalışmalar esasında incelenmiş; daha sonra ise zarf grubunun Kuzeybatı Grubu Türk lehçelerindeki durumu ve hangi görevlerde kullanıldığı bu lehçelerle oluşturulmuş metinlerden tespit edilmiş örneklerden faydalanılarak dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kuzeybatı Grubu Türk lehçeleri, kelime grupları, zarf grubu.

ABSTRACT

Adverbial Clause in the Turkish Dialects of Northeast Group

Various groups of words in Turkish are used in each kind of texts in different frequencies. One of those groups is adverbial clause.

In this article, firstly the structure of the adverbial clause and with which terms it is expressed is analyzed in line with the studies on Turkey Turkish, and secondly, the situation of the adverbial clause in the Turkish dialects of Northeast group and in which tasks it is used is presented to the attention by benefiting from the examples that have been determined in the texts which are constituted with those dialects.

Key Words: Turkish dialects of Northeast group, word groups, adverbial clause.

* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim üyesi.

Giriş

Kelime grupları dilde yeni oluşan kavramları karşılamak için başvurulan yöntemlerden biri olduğu gibi, tek kelime ile karşılanamayan yapıları göstermek için de kullanılan bir yöntemdir.¹ Ancak kelime grupları ifadeyi güzelleştirmek, etkili kılmak, mesajı daha net vermek gibi nedenlerle daha çok kullanılmaktadır. Çünkü kelime grupları ifadeyi yalınlıktan, cılızlıktan kurtaran; anlatıma kıvraklık, ahenk veren unsurlardır. Kelime grubunun ne olduğu konusu değil; ancak Türkçedeki kelime gruplarının neler olduğu yani kaç çeşit kelime grubundan bahsedildiği / bahsedileceği konusu net değildir. Kelime grubu sayısı konusunda araştırmacılar arasında farklı yaklaşımlar mevcuttur. Zarf grubu da bunların başında gelmektedir. Bu yazıda önce zarf grubu hakkındaki görüşler Türkiye Türkçesi üzerine yapılmış çalışmalar esasında tartışılacak; ardından da Kuzeypatı Grubu Türk lehçelerinde kullanılan zarf grubu örnekleri verilecek ve bu grupların hangi görevlerde kullanıldığı üzerinde durulacaktır.

Zarf Grubu

Araştırmacıların bir kısmı zarf grubuna çalışmasında yer vermiş, bir kısmı ise vermemiştir.² Ancak zarf grubuna yer veren araştırmacılar da

¹ bk. Bu konu ile ilgili olarak Leylâ Karahan (2004), *Türkçede Söz Dizimi*, 7. bs., Ankara: Akçağ Yay., s.39-41.

² Çalışmalarında zarf grubuna yer veren araştırmacılar ve söz konusu grubu hangi terimle karşıladıkları araştırmacıların soyadlarına göre dikkatlere sunulmuştur: Örnek olarak bk. Tahsin Banguoğlu (1995), *Türkçenin Grameri*, 4. bs., Ankara: TDK Yay., s.502-504 (zarf öbekleri); Ahmet Beserek (1991), *Türkçede Cümle Yapısı*, İstanbul: MEB Yay., s.30 (zarf grubu), M. Kaya Bilgegil (1963), *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Güzel İstanbul Matbaası, s.162 (zarf grupları); H. İbrahim Delice (2003), *Türkçe Sözdizimi*, 2. bs., İstanbul: Kitabevi, s.35 (zarf öbeği); Nurettin Koç (1990), *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, s.355-356 (belirteç öbeği); Jaklin Kornfilt, (1997), *Turkish*, London, s.123 (zarf tamlamaları / öbekleri); Mazhar Kükey (1975), *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: Kardeş Matbaası, s.54-56 (belirteç öbeği); Rasim Şimşek (1987), *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, Trabzon: 1987, s.367-369 (belirteç öbeği).

Çalışmalarında zarf grubuna yer vermeyen araştırmacılar soyadlarına göre sıralanmıştır. Örnek olarak bk. Neşe Atabay-Sevgi Özel-Ayfer Çam (1981), *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, Ankara: TDK Yay.; Fuat Bozkurt (2000), *Türkiye Türkçesi*, 2. bs., Ankara: Hatiboğlu Yay.; M. Atâ Çatıkkaş (2001), *Örnekle ve Uygulamalı Türk Dili Kılavuzu*, 3. bs., İstanbul: Alfa Yay.; Hikmet Dizdaroğlu (1976), *Tümcebilgisi*, Ankara: TDK Yay.; Haydar Ediskun (1992), *Türk Dilbilgisi*, 4. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi; Süer Eker (2003), *Çağdaş Türk Dili*, 2. bs., Ankara: Grafiker Yay.; Ahmet Cevat Emre (1945), *Türk Dilbilgisi*, İstanbul; Muharrem Ergin (1989), *Türk Dil Bilgisi*, 18. bs., İstanbul: Bayrak Yay.; Tahir Nejat Gencan (1979), *Dilbilgisi*, Ankara: TDK Yay.; Sezai Güneş (2002), *Türk Dili Bilgisi*, 6. bs., İzmir; Vecihe Hatiboğlu (1972), *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: TDK Yay.; Mehmet Hengirmen (1997), *Türkçe Dilbilgisi*, 2. bs., Ankara: Engin Yay.; Leylâ Karahan (2004), *Türkçede Söz Dizimi*, 7. bs., Ankara: Akçağ Yay.; Zeynep Korkmaz (2003b), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, 2. bs., Ankara: TDK Yay.; Mustafa Özkan-

neden bu yapının zarf grubu olarak ifade edilmesi gerektiği konusu üzerinde durmamışlardır. Örneğin; Rasim Şimşek *Örneklerle Türkçe Sözdiziminde zarf grubu belirteç öbeği* olarak isimlendirmiş, bu grup hakkında şunları söylemiş ve şu örnekleri vermiştir: *Bir belirteçle, bunun anlamını berektirdiği önadın ya da başka bir belirtecin oluşturduğu niteleme öbeğine belirteç öbeği denir.*

....*Başka bir deyişle, eylem ve eylemsilerle kullanılan belirteçler, öbek oluşturmazlar. Öbek oluşturan belirteçler, yalnızca, önadlarla belirteçlerin anlamını güçlendirenlerdir. daha güçlü (atlar), en güzel (çiçekler)... pek çok (sevmek), en çok (tanıdığımız)... (Şimşek 1987: 367-369).*

M. Kaya Bilgegil de *Türkçe Dilbilgisinde zarf grubu* terimini kullandığı bu yapı hakkında *Bir veya birden ziyade zarfla, bir sıfat, bir mastar veya bir fiilden meydana gelen kelime grubuna zarf grubu denir. Bu çeşit gruplarda zarf belirten; sıfat, mastar veya fiil belirtilen durumundadır. Zarf birden fazla olduğu takdirde ilki belirten, ikincisi belirtilen sayılır. çok yorgun, fazla hassas, pek çalışkan, pek fazla vb. demektir (Bilgegil 1963: 162).*

Zarf grubundan bir başlık altında değil de çalışmalarının bazı bölümlerinde bahseden araştırmacılar olmuştur. Ancak bunlardan zarf grubu olarak değil; sıfat tamlaması olarak bahsetmişler ve şu örnekleri vermişlerdir: *en / tatlı, çok / güzel, pek / doğru, daha / gösterişli (Özkan-Sevinçli 2009: 35).*

Türkçede *daha iyi* (kitap), *en iyi* (kitap), *daha güzel* (konuşan / konuşmak), *en güzel* (konuşan / konuşmak) gibi yapılarda yani zarflarda ve sıfatlarda üstünlük ve en üstünlük zarflarla yapılır.

Zeynep Korkmaz sıfatlarda üstünlük derecesi için *Genellikle sıfattan önce daha zarfının getirilmesiyle karşılanır* diyerek (Korkmaz 2003a: 373-374) şu örnekleri vermiştir:

► *Eğer düzenli çalışırsan daha iyi bir derece alabilirsin.*

► *Fakat Nuran'ın içinde konuşan yalnız büyük annesinin sesi veya hayatı değildi. Daha derinden gelen, daha koyu, daha karışık bir ikinci ses daha vardı.*

Sıfatlarda en üstünlük derecesinin *ancak eklendiği sıfatın önünde bir anlam kazanan en zarfi ile karşılandığını* ifade eden Korkmaz,

Veysi Sevinçli (2009), *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 2. bs., İstanbul: Akademik Kitaplar; Ahmet Topaloğlu (1989), *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötügen Yay.; Berke Vardar (2002), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual.

► *Asırların macerasını, birkaç dakika içinde en belirgin ve en anlamlı çizgileriyle yeniden yaşamışım.*

► *O kuş en kuytu bahçelerde öter; / Sarmaşıklarla yüklü vadide örneklerini vermiştir (Korkmaz 2003a: 376-377).*

Korkmaz zarflarda üstünlük derecesinin ise **daha** kelimesi ile karşılandığını şu örneklerle anlatmış:

► *Bu basit entrika genç Frenk'in muhayyilesini daha beter alevlendirdi.*

► *Sonra gözleri daha ileriye gitti (Korkmaz 2003a: 519-520). ve zarflarda en üstünlük derecesi için de En üstünlük derecesi, sıfatlarda olduğu gibi zarflarda da en sözü ile karşılanır. En zarfı yalnız başına bir anlam taşımaz, bir fılden önce de gelmez. Yalnız sıfatların önüne gelerek zarflar oluşturur bilgilerini vermiştir (Korkmaz 2003a: 520).*

Kononov karşılaştırmalar hakkında *Sıfatlarda karşılaştırmanın iki çeşidi vardır. Biri üstünlük, diğeri de en üstünlük* diyerek üstünlüğün Morfo-sentaksi yoluyla +DAn yoluyla yapıldığını belirtmiş ve *O benden büyüktür. Dil kılıçtan keskin.* örneklerini vermiş; ardından da iki şey arasında yapılan karşılaştırmaları esas almış ve sıfattan önce *daha, ziyade, fazla vb. kelimelerden birisi gelir* diyerek şu örnekleri vermiştir:

Artık iyiyi kötüyü senden de benden de daha mükemmel takdir ederler. / On iki saatten biraz fazla bir zaman içinde aramızda ne kadar büyük bir mesafe farkı oluşmuştu.

Kononov, sıfatlarda en üstünlüğün ise sıfatın önüne *en* kelimesi getirilerek oluşturulduğunu, *en* kelimesinin sıfatla beraber bir şey ifade ettiğini *en iyi, en büyük* kelime gruplarıyla somutlaştırmış ve *Hayatının en mesut bir gününde korkunç mazisinin en feci sahneleri* örneğini vermiştir (Kononov 1956: 159-160).

Yine Kononov zarflarda üstünlük ve en üstünlüğün *Babam Nimet'i canından çok severdi. / İçinde bir seneden fazla bir zamandır yaşadığım bu oda. / Geceleri daha sakin uyuyor, gündüzleri daha az inliyor. / Bana daha az verdiler. / Ona en az verdiler. / En ileriye gidiniz.* örneklerini vererek *sıfatlarla aynı şekilde yapıldığını* ifade etmiştir (Kononov 1956: 299).

Turkish isimli eserinin İsim Tamlamalarındaki Düzenleyicilerin Türleri başlığı altında *Zarflar basit isim tamlamalarında sıfatların düzenleyicileri olarak ortaya çıkarlar.* diyen Kornfilt *Üstünlük / En Üstünlük / Eşitlik Yapıları isim tamlamalarındaki kıyaslama yapılan sıfatları düzenleyen zarflar gibi işlev görürler. İngilizcede 'than' ile ifade edilen kıyaslama unsuru +DAn hâli ile belirtilir ve ismi niteler: Hasan -dan* genç bir erkek örneğini verir ve *en üstünlüğün sıfatlardan önce en 'most' getirilerek yapıldığını en* genç erkek ifade eder (Kornfilt 1997: 105-108).

Jaklin Kornfilt sıfat tamlamaları için de *Bağlaçtan öncekinde değil ama sonrakinde sıfat tamlamasındaki zarf düzenleyicisi kullanılmayabilir: çok güzel ve eski* ifadesini kullanır (Kornfilt 1997: 123).

Eserinde *zarf tamlamaları / öbekleri* terimini kullanan Kornfilt bu grup hakkında *Tıpkı sıfat tamlamalarındaki gibi zarf tamlamalarındaki düzenleyiciler de bağlaçtan önce değil de sonra kullanılmayabilir. çok yavaş ok -ur ve yaz-ar* demiştir (Kornfilt 1997: 123).³ Kornfilt'ın bizim de kullandığımız zarf grubu ifadesini kullanması da burada dikkatleri çeken bir durumdur.

Geoffrey L. Lewis karşılaştırmalarla ilgili olarak *Sıfatların karşılaştırılmasında Üstünlük derecesi ikinci unsura +DAn hâli getirilerek yapılır: ağır 'heavy', kurşun-dan ağır 'heavier than lead'. 'Less... than' ifadesi +DAn hâlindeki unsur ile sıfatın arasına az 'little' getirilerek yapılır* diyerek *kurşundan az ağır 'less heavy than lead'. daha 'more' vurguyu artırmak için eklenebilir: kurşundan daha ağır, kurşundan daha az ağır.* örneklerini verir. Ayrıca *ikinci unsurun olmadığı durumların haricinde bunun gerekli olmadığını bu çekiç daha ucuz, öteki daha sağlam veya daha beyaz çamaşır için* örnekleriyle vurgular.

En üstünlük derecesi için ise *en 'most' ile yapılır: İstanbul en büyüğ şehrimizdir 'Istanbul is our greatest city'; bu toprak en az verimlidir 'this soil is least fertile'* demiştir (Lewis 1967: 54-55).

Zarfların karşılaştırılmasıyla ilgili olarak da *Bu da sıfatlarda üstünlük gibidir: sen benden iyi bilirsin 'you know beter than I'; uçak, sestem süratli gidiyor 'the air craft is going faster than sound'* bilgilerini vermiştir (Lewis 1967: 196-197).

Robert Underhill ise *Turkish Grammar* isimli çalışmasında *temel olarak sıfatlarda üstünlüğün daha kelimesinin sıfatın önüne getirilmesiyle yapıldığını daha ucuz 'cheaper', daha pahalı 'more expensive'* örnekleriyle ifade ettikten sonra buna ek olarak *dahanın az, çok ve biraz 'a little' gibi farklı yapıları da vardır* diyerek

<i>daha tembem</i>	<i>'lazier'</i>
<i>daha çok tembem</i>	<i>'more lazy'</i>
<i>çok daha tembem</i>	<i>'much more lazy'</i>
<i>daha az tembem</i>	<i>'less lazy'</i>
<i>az daha tembem</i>	<i>'slightly lazier, a little</i>
<i>biraz daha tembem</i>	<i>bit lazier'</i>
<i>biraz daha az tembem</i>	<i>'slightly less lazy'</i>

³ Kornfilt'ın konu hakkındaki görüşleri için bk. Jaklin Kornfilt, (1997), *Turkish*, London, s.178-179; 182-185; 417-418; 434-435

çok daha az tembel 'much less lazy'

biraz daha çok tembel 'slightly more lazy' örneklerini verir.

En Üstünlük için de sıfatın önüne en getirilerek yapılır: en ucuz 'cheapest', en pahalı 'most expensive' demıştır (Underhill 1980: 224-226).

Kuzeybatı Grubu Türk lehçelerine ait çalışmalarda da sıfatlar ve zarfların karşılaştırmalarıyla ilgili açıklamalar vardır. Bunlardan bazılarını dikkatlere sunuyoruz.

Hülya Kasapoğlu Çengel, *Kırgız Türkçesi Gramerinde* konu hakkında *Kırgızcada zarfların derecelenmesinde en, ötü, abdan, ayabay, ve ebegeysiz gibi zarflar kullanılır. en cakşı "en iyi", ötü küçtüü "çok güçlü", ötü köp "çok fazla", abdan biyik "çok yüksek", ayabay suluu "çok güzel", ebegeysiz çoŋ "çok büyük".*

► Cıynalıŝ **abdan** tez başaldı. "Toplantı çok erken başladı."

► **Ötü** cakşı kotormo boldu. "Çok iyi tercüme oldu."

► **en** sonun üy "en güzel ev"

Kırgız Türkçesinde +(I)rAAk eki, vasıf isimlerine gelerek onların azlığını çokluğunu, derecesini bildiren zarflar yapar: cakşıraak "daha iyi", suluuraak "daha güzel", çoŋuraak "daha büyük", koozuraak "daha görkemli", ıldamıraak "daha çabuk", tezireek "daha tez", küçtüüröök "daha güçlü". diyerek

► *Emi kandayça kışıp **cakınıraak** barış gerek? "Şimdi nasıl daha yakın gitmek gerek?"*

► *Sizdi başkarma çakırıp atat, **tezireek** kelsin deyt, dedi. "Sizi idare çağırıyor, daha çabuk gelsin diyor, dedi"* örneklerini vermiştir (Kasapoğlu Çengel 2005: 202-203).

Zühâl Yüksel *Kırım Tatar Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi* isimli çalışmasında bu konuda *Zarf, sıfat ve fiillerden önce kullanılan bu zarflar, miktar ve derece bildirirler; ne kadar "ne kadar" sorusuna cevap olan kelimelerdir* demiş, ardından da bu kelimeleri şu şekilde sıralamıştır: *tekaran "biraz", azaçıq "biraz", az-azdan "azar azar", çoq "çok", bek çoq "pek çok", en "en", bayağı "epeyce", epeyi(ce), "epeyce", ziyadesinen "fazlasıyla", birley birley "teker teker", az buçuq "az buçuk", bir talay "bir miktar", defalarca "defalarca", artqaçimen "fazlasıyla", qadar "kadar", qısmen "kısmen", sıyrek "seyrek", bütünley "tamamen"* (Yüksel 2005: 287).

Mustafa Öner (2007), *Türk Lehçeleri Grameri -Tatar Türkçesi-nde* aynı konuda şu bilgileri vermektedir: *Sıfatlarda karşılaştırma derecesi -raq / -rek eki getirilerek yapılır: zegıyfrek cir "daha zayıf yer", köçlerek kēşē "daha güçlü insan", bēzden irēklerek ħalıklar "bizden daha özgür halklar",*

azrak eş “daha az iş”, kübrek akça “daha çok para”, yahşırak kön “daha güzel gün (hava)”, yırakrak bër avıl “daha uzak bir köy” (Öner 2007: 712).

Mustafa Öner çalışmasında miktar zarflarıyla ilgili olarak da *bik* “pek, epey”, *şaktıy* “epeyce”, *bëraz* “biraz”, *küp* “çok”, *ozak* “uzun zaman”, *baytak* “epeyce”, *bötënley* “bütünüyle, tamamen”, *tulayım* “tamamen, bütün”, *tulsınça* “bütünüyle, tamamen”, *ölëşçe* “kısmen”, *yartılaş* “yarı yarıya”, *könë tönë* “gece gündüz”, *iskitkëç* “çok ilginç, acayip tarzda”, *sirek* “seyrek”, *yış* “sık”, *ara-tire* “zaman zaman, ara sıra” örneklerini vermiştir (Öner 2007: 715).

Kenan Koç-Oğuz Doğan, *Kazak Türkçesi Grameri*, isimli çalışmalarında sıfatlarda karşılaştırma ve derecelendirme hakkında *Bir varlıktaki niteliğin başka bir varlık veya varlıklara oranla daha çok, daha üstün, daha az, daha düşük olduğunu gösterme derecesidir. Türkiye Türkçesinde sıfattan önce daha zarfının getirilmesiyle verilen bu anlam, Kazak Türkçesinde +raq, +rek, +ıraq, +irek; +law, +lew, +daw, +dew, +taw, +tew ekleri ve göri, garağanda, salıstırğanda edatlarıyla elde edilir.*

azıraq “daha az”; *kişirek* “daha küçük”; *ülkendew* “daha büyük”; *köbirek* “daha çok”; *azdaw* “daha az”; (*baladan*) *göri* (aqıldı) “çocuktan daha akıllı”; (*mağan*) *qarağanda* (*jalqaw*) “benden daha tembel”; (*onımen*) *salıstırğanda* (*kişkentay*) “ona göre daha küçük” dedikten sonra aşırılık için de *Bu anlam ilgisi, azlık ve çokluğu nitelendirmede sıfatın önüne asa, öte, tim, tipti* “çok, pek” gibi zarfların getirilmesi suretiyle kurulur diyerek *öte jaqsı* “çok güzel; öte aqıldı “çok akıllı”; *tim qıyın* “iyice zor”; *asa qumbattı* “pek değerli”, *tipti jaman* “pek kötü” örneklerini verirler.

Araştırmacılar en üstünlük için de *Bu anlam ilgisi, sıfattaki niteliğin en üst düzeyini nitelemektedir. En üstünlük derecesi sıfatların önüne eñ zarfının getirilmesiyle sağlanır.*

eñ qorqaq “en korkak”; *eñ ädemi* “en güzel”; *eñ aqımaq* “en ahmak”; *eñ biyik* “en yüksek”, *eñ keremet* “en mükemmel” demektedirler (Koç-Doğan 2004: 211-212).

Aynı araştırmacılar çalışmalarının **Azlık-Çokluk Zarfları** başlığı altında da *Fiilleri, sıfatları ve başka zarfları azlık veya çokluk bakımından belirleyen, niteleyen, bunların anlamını sınırlandıran zarflardır bilgisini verdikten sonra konu ile ilgili örnekleri sıralarlar eñ “en”; äbden “iyiden iyiye”; ilğiy “hep, sırf”; säl “biraz”, öte “pek”; köbinese “çoğunlukla”, qattı “pek çok”; ayuwday “ayı kadar”; munşa “bu kadar”; tağı “daha”; eş “hiç”; az “az”; köp “çok”; talay “epey”; az azdan “az az”; köp köptep “çok”* (Koç-Doğan 2004: 224).

Ufuk Tavkul da *Türk Lehçeleri Grameri -Karaçay-Malkar Türkçesinde* konu ile ilgili olarak *Sıfatlarda karşılaştırma derecesi -raq, / -rek eki getirilerek yapılır:*

aruvraq “daha güzel”, alaçaraq “daha alçak”, küşlürek “daha acı”, keşrek “daha geniş” demektedir (Tavkul 2007: 906).

Araştırmacı yine aynı çalışmanın **Miktar Zarfları** bölümünde şu örnekleri vermiştir: *bek* “pek, çok”, *köb* “çok”, *aslam* “çok”, *az* “az”, *çıñ* “en”, *dağı da* “daha”, *em* “en”, *entda* “daha”, *hazna* “biraz”, *kem* “az”, *igi kesek* “epeyce”, *hayt deb* “epeyce”, *tañ kesek* “epeyce”, *mardasız* “sınırsız” (Tavkul 2007: 910).

Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisini yazan Ferhat Zeynalov da karşılaştırmalarla ilgili olarak *Bilindiği gibi nitelikleri çeşitli olan sıfatları birbirinden ayırmak kolaydır. Sözgelışı ağı gırmızıdan, garayı ağdan ayırmak kolaydır. Fakat bu niteliklerin miktar bakımından birbirinden az veya çok olduğunu ayırmak sanıldığı kadar kolay değildir. İşte bu noktada muhakkak karşılaştırma yapmak gerekir. Böylece aynı nitelikli iki veya daha çok eşyanın mukayesesi sonucunda karşılaştırma derecesi ortaya çıkar* demektedir (Zeynalov 1993: 145-146).

Konu, araştırmacılar tarafından benzer ya da farklı şekilde incelenmiş olsa da hepsinin ortak görüşü sıfatlarda ve zarflarda üstünlük ve en üstünlüğün zarflarla yapıldığıdır. Ayrıca bazı araştırmacılar ortaya çıkan bu yapının zarf grubu oluşturduğundan da bahsetmişlerdir.

Araştırmacıların konu hakkındaki görüşlerini de aktardıktan sonra **Sıfat tamlaması olarak ifade edilen yapılar gerçekten birer sıfat tamlaması mıdır, yoksa başka bir kelime grubu mudur?** sorularının cevaplarını arayalım. Bu soruların cevaplarını, verilen örnekler ışığında inceleyelim: *en / tatlı, çok / güzel, pek / doğru, daha / gösterişli* kelime gruplarındaki birinci unsurlar sıfat olarak değerlendirilmektedir. Bu örneklerdeki *daha, en* ve *pek* kelimeleri birer zarftır ve bunlar zarflarda ve sıfatlarda *üstünlük, en üstünlük* ve *aşırılık* derecelerini bildirirler. Dolayısıyla bu kelimeleri alıp sıfat olarak kullanmak zaten söz konusu değildir. Şöyle ki; bu kelimeler sadece sıfat ya da zarf olarak görev yapabilecek kelimelerle kullanılırlar. Bunun dışında asla bunlar isim görevi yapan bir kelime / kelime grubu ile ilişkiye girmezler. Korkmaz’ın da belirttiği (Korkmaz 2003a: 520) gibi *en*, bir fiilden önce gelmez. *daha ev, en araba, daha kitap, en konuş-, en giyin-, pek öğrenci* vb. kullanılışlar Türkçede çok da olağan değildir. O yüzden bu tür kelimelerin sıfat tamlaması oluşturamayacakları zaten ortadadır.

Sıfatlara ve zarflara aşırılık anlamı katan *çok* bunlardan daha farklıdır. Çünkü *çok* hem sıfat olarak hem de zarf olarak kullanılabilir. Şöyle ki; *çok araba, çok öğrenci, çok para, çok kitap, çok ekmek, çok bisiklet, çok gömlek* ya da **çoq yıllar** [çok yıllar] (KTT-SE 83/5), **köp terekler** [daha çok ağaç] (TLG-N 665/3), **köp yüzüm** [çok üzüm] (TLG-N 665/3), **köp şatlıklar** [çok belge] (TLG-N 666/7), **köp zat**

[**çok şey**] (TLG-K 1007/2) bu örneklerde *çokun* anlamını etkilediği sözcükler herhangi bir vasıf ismi değildir. Bu yüzden de *çok* ile birlikte birer sıfat tamlaması oluşturabilmişlerdir. Ancak *çok* kelimesinin belirteceği kelime eğer bir vasıf ismi ise yani sıfat ya da zarf olarak kullanılabilir bir kelime ise orada sıfat tamlaması oluşmamaktadır. Çünkü *çok ev, çok öğrenci, çok para, çok ekmek, çok bisiklet, çok gömlek* ile *çok güzel, çok zarif, çok ince, çok çalışkan, çok tatlı* aynı şey değildir. *çok ev, çok ekmek, çok para* ifadelerinde *çok, evin, ekmeğin, paranın* miktarını belirtmiş ve birer sıfat tamlaması oluşturmuştur. Ancak *çok* ile *güzel, zarif, ince, çalışkan, tatlı* arasında böyle bir ilişkinin varlığını söyleyemeyiz. Elbette burada da *çok, güzelin, zarifin, incenin, çalışkanın, tatlının* anlamlarını etkilemiştir; ancak aralarındaki ilişki bir sıfat tamlamasındaki gibi değildir. Eğer *çok güzel, çok zarif, çok ince, çok çalışkan, çok tatlı* bir isimle birlikte kullanım alanına çıkarsa **çok güzel ev, çok zarif insan, çok ince kumaş, çok çalışkan öğrenci, çok tatlı bebek** gibi, bir sıfat olur; bir fiil ya da fiilimsi ile kullanım alanına çıkarsa zarf olur. **çok güzel konuştu / konuşan, çok iyi düşündü / düşünen, çok düzgün** giyindi / giyinen gibi. Yani sıfat tamlaması olan *çok güzel, çok zarif, çok ince, çok çalışkan, çok tatlı* değil, **çok güzel ev, çok zarif insan, çok ince kumaş, çok çalışkan öğrenci, çok tatlı bebektir**. Bu paralelde Jean Deny de *Türk Dili Gramerinde Şunlar bir vasıf rolü oynayabilir*. diyerek şu örnekleri vermiştir: *ne kadar tuz, çok tuz, az şeker, biraz şeker* (Deny 1941: 715).⁴

Kuzeybatı Grubu Türk Lehçelerinde Zarf Grubu Örnekleri

Bu açıklamalardan sonra Kuzeybatı Grubu Türk lehçelerinden içinde zarf grubu bulunan cümle örneklerini ve bu cümlelerin Türkiye Türkçesindeki karşılıklarını dikkatlere sunuyoruz:

► *...Eņ geniş ve bereketli topraqlar Ukrainada edi.* (KTT-SE 245/4)

[...**En geniş ve bereketli** topraklar Ukrayna'da idi.]

► *Özernaya yanındaki cenkte Rusiye ve Ukraina birleşik ordularının tatar ordusuna olğan **ğayet küçlü** ücuminden soņ, han Ukrainanıñ Rusiye ile birleşivini tanıdı.* (KTT-SE 227/1)

[Özernaya yanındaki savaşta Rusya ve Ukrayna birleşik ordularının Tatar ordusuna karşı olan **ğayet güçlü** hücumundan sonra Han Ukrayna'nın Rusya ile birleşmesini tanıdı.]

⁴ Deny'nin konu hakkındaki görüşleri için bk. Jean Deny (1941), *Türk Dili Grameri*, (Tercüme: Ali Ulvi Elöve), İstanbul: Maarif Matbaası, s.290-295

► **Eñ ağır** bir devirde, aş-suvumuz yetmegende sıtma hastalığında yerge yatıp yuvarlanğan vaqtımızda, er bir atqan adımımızni izlegen vaqıtta, Şamil-ağa halkımıznen edi ve sonuna qadar öyle qaldı. (KTT-SE 8/10)

[**En ağır** bir dönemde, aşımız-suyumuz yetmediğinde, sıtma hastalığından yere yatıp yuvarlandığımızda, attığımız her bir adımın izlendiği zamanda Şamil Ağa halkımızlaydı ve sonuna kadar öyle kaldı.]

► ...**Lâkin men pek yaş** çağında özümüzniñ ana tilimizdeki zenginlikni ifade etici saifeler okudım. (KTT-SE 82/4)

[...Lakin ben **pek gençken** kendi ana dilimizdeki zenginliği ifade eden sayfalar okudum.]

► **Ol culduz uçub barıb, bek uzaqda eki ulla tavnı arasında tavlana zıñırdatıb, duniyanı qaltıratıb tüşkendi.** (TLG-KM 930/2)

[O yıldız kayarak gidip, **çok uzakta** iki büyük dağın arasında dağları sarsarak, dünyayı titreterek düşmüş.]

► **Eki ayagından üçünçüsü bek miyik.** (TLG-KM 932/1)

[İki ayağından üçüncüsü **daha yüksek.**]

► **Tek bek erte-erte** zamanda, mınlagan yıllar artta elippe em kitap bolmagan, ädemler okıp em yazıp bilmegen şaklar bolgan. (TLG-N 666/1)

[Ama **çok eski** zamanlarda, binlerce yıl önce alfabe ve kitap yokmuş, insanların okumayı ve yazmayı bilmediği zamanlar varmış.]

► **Burın halk köz tiyüvdi bek ürüv bilgen, tek Sovet vlasttiñ zamanlarında ol bos zat, säarşilerdiñ aldamakay zatlarının birisi, dep ayttırıp ta unamadılar.** (TLG-N 672/1)

[Eski halk göz değmesini **pek iyi** bilirmiş, sadece Sovyet hükûmeti zamanlarında “O boş şey, büyücüler o şeylerden biri ile aldatmasın” diye onu istemediler.]

► **Dönyada küp nerse bēldēm sin tujan tēl arkılı.**

İñ ēlēk bu tēl bēlen enkem bişēkte köylegen, (TLG-T 739/1)

[Dünyada çok şey bildim sen ana dili vasıtasıyla.

En önce bu dil anacığım beşikte ninni söylemiş,]

► **Üpkenēnnen birlē, enkey, iñ ahurgı kerre sin,** (TLG-T 743/9)

[Öptüğünden beri, anacığım **en son** defa sen,]

► **Tomaris uşın bunnan artıq sawğanıñ keregi de joq edi.** (TLG-KA 614/1)

[Tomaris için bundan **daha değerli** bir hediye olamazdı.]

► **Bizden özge yerlerde qol bulan iş etmek bek az.** (TLG-K 1004/3)

[Bizden başka yerlerde el ile iş yapmak **pek az.**]

► *Bir gişi ağaç homuznu alıp, **bek usta** kiiyde soğup yibergende, hamur basıp turağan qatın, özü de bilmey, qollarından hamurlar ağzđıra turup, biyip yibergen dep de ayıla.* (TLG-K 1007/1)

[Bir kişi, ağaç kopuzu alıp **pek ustaca** çalmaya başladığında, hamur yoğurmakta olan bir kadın, kendisi de farkında olmadan ellerinden hamuru akıtarak oynamaya başlamış diye söylerler.]

► *Uttı tağı la qızıwıraq yağırğa la qaytanan hınap qararğa kăräk.* (TLG-B 803/10)

[Ateşi **daha da kızgın** yakmak ve tekrar denemek gerek.]

► *Bik awır uđa.* (TLG-B 806/1)

[Durum **çok ağır**.]

► *-Bıl **bik tãmlĩ** alma, äsäy, -tip nıqıştı Ayıtbay.* (TLG-B 806/14)

[-Bu **çok tatlı** bir elma anne, diye ısrar etti Ayıtbay.]

► *...Adamlarđın **eđ bir boorukeri, nazıgi, kaygılıusu da, ölbösü da sensiy.*** (TLG-KI 530/2)

[...İnsanların **en merhametlisi, en nazıgi** ve **en kederlisi** de sensin.]

► *Köñülün kursant, kuřubak bolup tursa, çařoodogu **eđ ele küñürt nerselerdin da calađ gana carık caktarin körösüj.*** (TLG-KI 532/1)

[Gönlün huzurlu, mutlu olursa hayattaki **en karanlık** şeylerin de sadece ve sadece aydınlık taraflarını görürsün.]

► *Alar, üç kızdın arasında calgız erkek bala Emilbek bolgonduktan, anın üstünö **eđ kencesi dep artıgıraak erkeletişeer ele.*** (TLG-KI 534/1)

[Üç kızın ardından erkek çocuk olarak yalnız Emilbek olduğu için ve **en küçük** diye onu daha fazla şımartırlardı.]

► *Ayran **ötö koyuu** bolgonduktan cuta albadım.* (TLG-KI 536/5)

[Yođurt **çok koyu** olduđundan yutamadım.]

► *...Meni **ogo beter** ayanıçtuu sezimge uçurattı.* (TLG-KI 538/4)

[...Benim **daha çok** üzölmeme sebep olmuřtu.]

► *...Qazanıñ **en sonđı** batırları orıstarga ayqaylap.* (KTG 409/10)

[Kazanın **en son** bahadırlarından biri Ruslara hitaben bağırarak.]

Kuzeybatı Grubu Türk lehçelerinden yukarıda verilen örneklere de göröldüğu gibi zarf grupları kelime gruplarının yapısına sıfat tamlamalarında tamlayan unsur olarak katılmakta; cümlelerde de zarf tümleci olarak görev yapmaktadır. şöyle ki;

► *Dünyađa **eđ acayıp** eserler doğurdı.* (KTT-SE 8/6)

z s
zarf grubu

sıfat tamlaması

[Dünyaya **en acayıp** eserleri kazandırdı.]

► *Olar süyüw güydürgende yüreklerge **ij nizamlı** sırdaş, dert güydürgende getri yoldaş bola gelgen.*
(TLG-K 1006/2)

z s
zarf grubu

sıfat tamlaması

[...Onlar, aşk ateşi yaktığı zamanlarda yüreklere **en sadık** sırdaş, dert yaktığında gerçek yoldaş olagelmiş.]

► *Poçtala **şul tiklīm** kişī küp inī, sirat kütürgä mäjbür buldım.*
(TLG-B 797/3)

z s
zarf grubu

sıfat tamlaması

[Postanede **çok fazla** kişi vardı, sıra beklemeye mecbur oldum.]

► *Ul üzün **bik üzüplü** tütqan.*(TLG-B 800/7)

z z
zarf grubu

zarf tümleci

[O **pek terbiyeli** davranıyormuş.]

► *Burın halk köz tiyüvdi **bek üriüv** bilgen, tek Sovet vlasttiñ zamanlarında ol bos zat,*

z z
zarf grubu

zarf tümleci

şaarşilerdiñ aldamakay zatlarınıñ birisi, dep ayttırıp ta unamadılar. (TLG-N 672/1)

[Eski halk göz değmesini **pek iyi** bilirmiş, sadece Sovyet hükümeti zamanlarında “O boş şey, büyücüler o şeylerden biri ile aldatmasın” diye onu istemediler.]

Sonuç

Sonuç olarak Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kuzeybatı Grubu Türk lehçelerinde de sıfatlarda ve zarflarda üstünlük ve en üstünlük zarflarla yapılır. Bu üstünlük ve en üstünlük anlamlarını veren zarflar sıfat ya da zarf olarak kullanılabilir bir kelime ile kullanım alanına çıktıklarında ortaya çıkan yapı bir sıfat tamlaması değil, bir zarf grubudur. Ancak bu zarf grupları herhangi bir ismin anlamını etkilerlerse ortaya çıkan yapı bir sıfat tamlaması olur. Aksi hâlde ortaya çıkan o yapıdan sıfat tamlaması olarak bahsetmek bizce çok mümkün görünmemektedir. Aynı şekilde söz konusu

yapı bir fiilin ya da fiilimsinin anlamını da etkileyebilir o zaman da bu yapı bir zarf grubu olarak cümlede / fiilimsi grubunda zarf tümleci olur.

Yukarıda verdiğimiz örnekler ve yaptığımız açıklamalardan anlaşılacağı gibi Türkçede bir zarf grubundan bahsetmek bize göre mümkündür ve bu grup Kuzeybatı Grubu Türk lehçelerinde sıklıkla kullanılmaktadır.

Kısaltmalar

B	Başkurt Türkçesi
K	Kumuk Türkçesi
KA	Karakalpak Türkçesi
KI	Kırgız Türkçesi
KM	Karaçay – Malkar Türkçesi
KTG	Kazak Türkçesi Grameri
KTT	Kırım Tatar Türkçesi
N	Nogay Türkçesi
s	Sıfat
SE	Saylama Eserler
T	Tatar Türkçesi
TLG	Türk Lehçeleri Grameri
z	Zarf

Kaynakça

- Alâdin, Şamil (1999), *Saylama Eserler*, Simferopol: Kırım Devlet Okuv-pedagogika Neşriyatı, s.8,82,83,227,245
- Asanov, Ş. A.; Garkavets, A. N.; Üseinov, S.M. (1988), *Kırım Tatarca - Rusça Lugat*, Kiyev “Radyanska Şkola”
- Atabay, Neşe-Özel, Sevgi-Çam, Ayfer (1981), *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, Ankara: TDK Yay.
- Ayder, Memetov (1984), *Praktikum po Grammatike Tatarskogo Yazıka*, Taşkent: Ukituvçi Neşriyat, s.127;129
- Banguoğlu, Tahsin (1995), *Türkçenin Grameri*, 4. bs., Ankara: TDK Yay., s.502-504
- Beserek, Ahmet (1991), *Türkçede Cümle Yapısı*, İstanbul: MEB Yay., s.30
- Bilgegil, M. Kaya (1963), *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Güzel İstanbul Matbaası, s.162
- Bozkurt, Fuat (2000), *Türkiye Türkçesi*, 2. bs., Ankara: Hatiboğlu Yayınevi

- Clauson, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre – Thirteenth – Century Turkish*, Oxford
- Çatıkkaş, M. Atâ (2001), *Örnekli ve Uygulamalı Türk Dili Kılavuzu*, 3. bs., İstanbul: Alfa Yay.
- Çengel, Hülya Kasapoğlu (2005), *Kırgız Türkçesi Grameri*, Ankara: Akçağ Yay., s.202-203
- Delice, H. İbrahim (2003), *Türkçe Sözdizimi*, 2. bs., İstanbul: Kitabevi, s.35
- Deny, Jean (1941), *Türk Dili Grameri*, (Tercüme: Ali Ulvi Elöve), İstanbul: Maarif Matbaası, s.290-295;715
- Dizdaroğlu, Hikmet (1976), *Tümcebilgisi*, Ankara: TDK Yay.
- Ediskun, Haydar (1992), *Türk Dilbilgisi*, 4. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi
- Eker, Süer (2003), *Çağdaş Türk Dili*, 2. bs., Ankara: Grafiker Yay.
- Emre, Ahmet Cevat (1945), *Türk Dilbilgisi*, İstanbul
- Ercilasun, Ahmet Bican (2007), *Türk Lehçeleri Grameri*, Ankara: Akçağ Yay., s.429-480;481-542;543-622;623-678;679-748;749-810;811-882;883-938;939-1008
- Ergin, Muharrem (1989), *Türk Dil Bilgisi*, 18. bs., İstanbul: Bayrak Yay.
- Ertane Baydar, Arzu Sema-Baydar, Turgut (2001), "Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları", Erzurum: *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.:16, s.27-49
- Gencan, Tahir Nejat (1979), *Dilbilgisi*, Ankara: TDK Yay.
- Güneş, Sezai (2002), *Türk Dili Bilgisi*, 6. bs., İzmir
- Hatiboğlu, Vecihe (1972), *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: TDK Yay.
- Hengirmen, Mehmet (1997), *Türkçe Dilbilgisi*, 2. bs., Ankara: Engin Yay.
- Grönbech, K. (1995), *Türkçenin Yapısı*, (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yay.
- Karahan, Leylâ (2004), *Türkçede Söz Dizimi*, 7. bs., Ankara: Akçağ Yay., s.39-41
- Koç, Kenan-Doğan, Oğuz (2004), *Kazak Türkçesi Grameri*, Ankara: Gazi Kitabevi, s.211-212;224
- Koç, Nurettin (1990), *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, s.355-356
- Kononov, A. N. (1956), *Grammatika Sovremennogo Türetskogo Literaturnogo Yazıkı*, Moskva-Leningrad: İzdatelstvo Akademi Nauk SSSR, s.159-160;299
- Korkmaz, Zeynep (2003a), *Türkiye Türkçesi Grameri -Şekil Bilgisi-*, Ankara: TDK Yay., s.373-374;376-377;519-520

- Korkmaz, Zeynep (2003b), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 2. bs., Ankara: TDK Yay.
- Kornfilt, Jaklin (1997), *Turkish*, London, s.105-108;123;178-179;182-185;417-418;434-435
- Kükey, Mazhar (1975), *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: Kardeş Matbaası, s.54-56
- Lewis, Geoffrey L. (1967), *Turkish Grammar*, Oxford, s.54-55;196-197
- Mustafayev, E. M. (1996), *Büyük Rusça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Engin Yay.
- Öner, Mustafa (1998), *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Ankara: TDK Yay.
- Özkan, Mustafa-Sevinçli Veysi (2009), *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 2. bs., İstanbul: Akademik Kitaplar, s.35
- Şimşek, Rasim (1987), *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, Trabzon: 1987, s.367-369
- Topaloğlu, Ahmet (1989), *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yay.
- Underhill; Robert (1980), *Turkish Grammar*, London, s.224-226
- Usta, H. İbrahim (2000), “Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları İle İlgili Bir Sınıflandırma”, Ankara: *Türk Dili*, S.:579, s.209-216
- Üseinov, S.M. (2005), *Kırım Tatarca-Rusça Lugat*, Simferopol
- Vardar, Berke (2002), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual
- Yaman, Ertuğrul (2000), *Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması*, Ankara: TDK Yay.
- Yüksel, Zühâl (2005), *Kırım Tatar Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi*, Ankara: Semih Eğitim Kültür Yay., s.287
- Zeynalov, Ferhat (1993), *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*, Çev. Yusuf Gedikli, İstanbul: Cem Yayınevi, s.145-146

